

FENOMENOLOGIA VIETII INTELECTUALE ÎN ROMANELE LUI SAUL BELLOW

Maria Cristina GELEP

Doctorand, Universitatea din Craiova
cristinagelep@yahoo.com

Abstract:

The purpose of my paper is to analyse the main characters in two novels by Saul Bellow from a double perspective, namely that of the inner life and that of the exterior aspects of their existence. The first approach emphasises the understanding and discovery of the individual's self, his fears, inner structure, family life, emotional relationships, in other words, this first approach looks mainly into the character's private life. The second approach refers to the exterior background, the individual confronted with history, politics, social background, public life, cultural life. In order to highlight all these issues, I will focus my argument on Saul Bellow's: *Herzog* and *The Dean's December*. The main character of the first novel is Moses Herzog, an erudite complex hero, faced with two failed marriages, the absence of his children and the incapacity of continuing his scientific research. In this unbalanced atmosphere, the act of writing letters, though never sent, to friends, close people, colleagues and personalities of the time, helps him to understand himself better, to understand his condition better. The main character in the second novel is dean Albert Corde, who came from Chicago to communist Romania with his wife, Minna, in order to support her while spending the last moments together with her dying mother, Valeria. In this novel, the reader perceives through the eye of the foreigner the historical, social, cultural, political background of communist Romania.

Key words: character, Herzog, novel, private life, *The Dean's December*.

1. Introducere

Saul Bellow pune accentul în romanele sale pe accesul la realitate, pe descoperirea esenței ei. Realitatea – la acest scriitor – este accesibilă făcând apel la cunoaștere, la caracterul cognitiv. “Reality is not philosophically problematic for Bellow; it is rather, cognitively available... Bellow's fiction

takes as one of its explicit concerns the access to reality, the need to discover its essence” (Glenday 1990: 1) afirmă Michael K. Glenday în lucrarea *Saul Bellow and the Decline of Humanism*.

Bellow este un scriitor care face apel la umanism (înțeles aici în sens filosofic), a cărui artă are în vedere natura umană văzută ca perfectibilă și nobilă și care are încredere în comunitate și în capacitatea umană de a transforma comunitatea, mediul exterior. Ceea ce înseamnă că scriitorul este dedicat unei *etici comunitare* (“communitarian ethics”), în care individul nu poate trăi izolat, pentru a merge la înțelesul lucrurilor, individul se raportează la valorile comunității (valorile publice), la instituțiile sale și la societate. De aceea, romanele lui Bellow sunt ancorate în social.

Scriitorul are încredere în om, în valorile umaniste, dar există și un *declin al umanismului*, după cum subliniază Michael K. Glenday, acesta provine dintr-o anumită tensiune narativă foarte bine dozată, care face ca romanele lui Bellow să pară și mai veridice, mai aproape de problemele reale, mai ancorate în realitate. Tensiunea acesta este între lumea reală cu problemele ei și încrederea acordată individului – “the tension he manages to create between the actual world and the trust he puts in man” (*ibidem*: 4).

Lumea lui Bellow nu este epurată de violență, de caracterul haotic al fiecărei zile, de pericole, personajele sale se află în centrul acestei lumi și în luptă cu ea. “He does not exclude from his fiction the violent chaotic, corrupt, and dangerous world he sees out there; he plants his characters firmly in it” (*idem*).

Cu toate acestea, există un sens, proza sa se îndepărtează de absurd, de totala lipsă de speranță și, de aceea, evenimentele și chiar cursul istoriei se îndepărtează de un caracter total distructiv, total pesimist și ireversibil. Sarcasmul și nihilismul, așa cum sugerează Glenday, nu fac specificul prozei sale, iar ironia este destul de prezentă. La înțelegere, în lumea bellowiană se ajunge pe calea rațiuni, aspect care este de maximă importanță, rațiunea umană este cea care dă sens, iar acest proces de a distinge clar, de a merge spre ceea ce este important, dar nu foarte comod, în sensul că nu este calea cea mai ușoară, plasează personajul în conflict cu sine și cu societatea “therefore, the individual is seen in conflict with society and with himself” (*idem*). Personajul este conștient de tarele societății în care trăiește, dar în același timp știe că trebuie să facă față, să trăiască luptând cu ele. Eroii săi visează la o lume mai bună, la care nu au acces cu ușurință.

2. *Herzog* și subtilitatea lumii interioare

Romanul *Herzog* este foarte bine realizat, în el fiind încorporate meritele scrierilor precedente, cărora le transgresează limitele “subsuming in itself the merits of the earlier fictions while transcending their limitations” (Hyland 1992: 30). *Herzog* este tipul eroului intelectual, care încearcă să supraviețuiască cruzimii lumii moderne (*modern urban-jungle*) și care este în căutarea unui sens în această lume contemporană urbană.

Memoria este un element foarte important cu ajutorul căruia se construiește romanul, iar acest lucru face ca *Herzog* să nu fie atât o scriere, cât o rescriere a poveștii personajului principal, deoarece memoria presupune interpretare, o selecție a faptelor, întâmplărilor, acțiunilor. Toate acestea aduc memoria chiar aproape de imaginație, pentru că ea este cea care reordonează experiențele, le dă contur și înțeles. De aceea, în roman *adevăărurile subiective* sunt dificil de disociat de obiectivitate:

The novel is, in effect, an act of Herzog’s memory (it is worth noting that Memory becomes increasingly important in *Herzog* and the novels following it); it is not a writing so much as a re-writing of his history. And if we see history not as a set of facts but as a process of interpretation, then we can also see memory as akin to imagination, a faculty that reorders or edits experience to give it shape and meaning. There are subjective truths, that is, but relating them to objective “truth” is deeply problematical (*ibidem*: 62).

Herzog este foarte sensibil, el are vocația unui osândit, care consideră că a fost nedreptățit de lume, înșelat de cei pe care îi iubește. Dezordinea vieții lui personale este și un fapt al nepotrivirii în contextul istoric al actualității romanului, iar explorarea sensului timpului și a locului personajului pe parcursul romanului inițiază o explorare a timpului și a locului său și în cadrul istoriei contemporane. Această explorare este în mare măsură lăuntrică, vizând trecutul său, în special cele două căsnicii eșuate care l-au marcat, dar de asemenea, sunt vizate și teorii și idei menite să explice atât cadrul interior, cât și cadrul istoric exterior.

Evenimentele cadrului exterior sunt destinate să ghideze cititorul, să îl pună în context cu cele petrecute și să explice mai bine fluxul conștiinței lui *Herzog*. Tumultul spiritual și mental al personajului este redat prin scrisorile sale redactate și netrimise către prieteni, rude, către iubitele sale, filosofi, istorici, politicieni, către personaje care trăiesc sau care nu mai sunt, în ultimă instanță, chiar și către Dumnezeu.

Aceste scrisori redau aproape în întregime gândurile personajului, preocupările lui, legătura cu trecutul, evenimentele petrecute în cele două căsnicii și celelalte relații sentimentale, preocupările protagonistului, care vizează aspecte istorice sau de civilizație și cultură contemporană. Aproape toate aceste aspecte sunt redată în scrisori, iar readucerea lor în actualitate se face prin *flashbackuri* sau prin reexaminarea unor anumite aspecte conținute de scrisori. Ele sunt o manieră de introspecție conștientizată, care impune o anumită rigoare, o mai mare atenție a analizei faptelor și a limbajului. În legătură cu personajul, scrisorile aduc la suprafață o natură introvertită a acestuia.

Astfel, acțiunea cu adevărat reală a romanului are în centru aceste scrisori prin care personajul încearcă să aducă *ordine* și *sens* vieții lui: “The novel’s real action is Herzog’s frenzied re-examination of his total experience, his attempt to give order and meaning to his life” (*ibidem*: 63). De asemenea, scrisorile dovedesc rafinament intelectual și o vastă arie de referințe culturale, care sunt în această manieră inserate cu ușurință, acest lucru fiind posibil și datorită personalității și preocupărilor lui Moses Herzog, el însuși un istoric, interesat de subiecte ca romantismul.

Protagonistul este caracterizat de criticul Peter Hyland ca fiind un evreu intelectual, dezrădăcinat și pierdut din punct de vedere spiritual în haosul contemporan al materialismului american, personajul devine un instrument cu ajutorul căruia se poate măsura decăderea dragostei în lumea modernă, iar, pe lângă asta, Herzog este și un personaj care reflectă un timp al crizei intelectuale. Prin acest roman s-a încercat să se construiască un proiect ambițios, o istorie completă a secolului XX, iar fragmentarea culturală a acestui secol la nivel macro se explică prin fragmentarea relațiilor la un prim nivel.

O cheie interesantă de lectură pentru romanul *Herzog*, având în vedere parcursul interior și sinuozitățile acestei lumi, este prin prisma temei exilului. În studiul intitulat *The Paradigm Of Exile And Return In Saul Bellow’s Herzog*, Cătălin Drăcșineanu vorbește de exil, una dintre cele mai mari teme ale literaturii. Orice formă de exil – ne spune autorul – implică trei elemente: *sinele*, *spațiul* și *timpul* (“the *self* belonging to a certain *space* at a given *time*”). Ținând cont de nivelul personal, care ne interesează, exilul poate fi pus în legătură cu acest nivel ca o formă de *singurătate*:

Exile may occur on the more personal level as a form of loneliness, where the self is temporally and spatially separated from others; it may be forced or self-imposed, it may have political connotations or only social aspects. (Drăcșineanu 2012: 2).

După cum spune același autor, provocarea unei minți moderne este și explorarea complexităților și paradoxurilor produse de exil, mai precis,

tensiunea dintre exil ca fiind *catastrofic* și exil ca oferind posibilitatea de *emancipare*, de a te face mai puternic (“as empowering”), oferind mai multe posibilități, în special la nivel cognitiv. Această tensiune generează aventura și ceea ce contează în final este, după cum ne spune autorul studiului:

the adventure in itself, as the modern hero lives not one, but two or more separate lives and this transcendence simulates the imagination and generates a sort of perverse satisfaction (perverse in the sense that even if exile has constantly failed to solve the fundamental problems that forced the expatriation, the mind is nevertheless lured by the violently powerful feelings of suffering and rootlessness associated with the experience) (*idem*).

Exilul este și o experiență a eliberării, este posibilitatea de a trece granițe, de a sparge barierele gândului și experienței și este caracteristic intelectualilor cu o natură contradictorie. Această natură contradictorie, în romanele lui Saul Bellow vine și din faptul că personajele sale aparțin unei comunități cu dublu caracter etnic, care vor simți contradicții și neadecvări, incompatibilități în dubla lor identitate.

3. *Iarna decanului* și limbajul conotat afectiv

Iarna decanului este un roman al introspecției, al tensiunilor interioare. Albert Corde, protagonistul romanului, este extrem de atent la particularitățile fiecărei situații și încearcă să înțeleagă orice detaliu. Este un personaj tolerant, care se expune mediului public în încercarea de a-i corecta defectele. În conturarea caracterului acestui personaj, un flux emoțional se distinge, deoarece Bellow nu este doar un romancier al ideilor, el reușește să reunească un „intelect hiperactiv cu sensibilitatea artistică”, creând cu ușurință, cu naturalețe, remarcabile personaje savante (*savant-heroes*) cu un termen al lui Michael Glanday. Acest tip de personaje pierde uneori contactul cu realitatea, după cum sugerează un alt personaj, Dewey Spangler, adresându-se decanului Corde:

Ți-ai pierdut șimțul realității. Ai trecut de la activ la pasiv. Și acum te-ai săturat de pasivitate și te-ai transformat într-un hiperactiv, dar te-ai distorsionat și te-ai încurcat în plasă. Rău pentru tine. Deși ești decan; și după asta ce urmează? (Bellow 2011: 140).

Decanul este asaltat de o copleșitoare conștiință a disoluției (“an overwhelming consciousness of dissolution”) a morții, atât datorită morții

Valeriei, mama soției sale, cât și datorită morții studentului său, Rick Lester, ucis în perioada când Albert Corde era decan. De aceea, personajul luptă prin articolele sale din publicația *Harper's* împotriva degradării principiilor umane. Parcursul lui Corde ca personaj implică și un demers interior, el se abține de la ceea ce îl distrage, de la o serie de elemente perturbatoare și încearcă să gândească lucid realitatea trecând dincolo de simulacre.

Decanul este în căutarea unui limbaj dincolo de platitudini, el este în antiteză cu Dewey Spangler, care caută spectaculosul, are spiritul unui ziarist cu un simț mercantil foarte ascuțit. Cu ferocitatea unui prădător, Spangler nu ezită să folosească informațiile obținute în preajma acestui moment tragic al cărții, pierderea Valeriei, pentru a-i distruge imaginea decanului ca personalitate publică.

Revenind la limbaj, limbajul lui Dewey Spangler este cel al ziaristului, al largii audiențe, acest limbaj este amăgitor, de față („meretricious climate created by that language”) (Glenday 1990: 154). Este un limbaj superficial, iar faptele prezentate fie că sunt adevărate, fie că nu, sunt livrate într-o formă care să exalte publicul. Aparența limbajului acestui personaj ține loc de esență, este semnul unei *crize morale*:

În această criză morală americană, primul lucru care s-ar fi cerut ar fi fost să trăiești tot ce se întâmplă și să vezi tot ce trebuie văzut. Dar faptele apar camuflate în percepția noastră. Oare mai mult decât în trecut? Da, pentru că schimbările survenite, mai ales în creșterea conștiinței – și de asemenea a falsei conștiințe – sunt însoțite de un gen curios de confuzie. Dezvoltarea teoretizărilor și a discursului gazetăresc constituie sursa unor noi și ciudate forme de orbire, false reprezentări ale „comunicării” duc la oribile distorsionări ale conștiinței publice. De aceea, primul act de moralitate este să dezgropi realitatea, să o extragi din gunoi, să o reproduci într-un chip nou, așa cum ar reproduce-o arta. Așa încât, atunci când Dewey vorbea cu dispreț despre optica poetică a lui Corde, avea dreptate numai în măsura în care acesta făcuse gesturi și avansuri poetice, dar nu și în ceea ce privește intenția pură, originară, a articolelor lui. Intenția lui avusese o semnificație pur politică și nu poetică (Bellow 2011: 146).

Pe de altă parte, Corde caută accesul la o realitate ascunsă, care să se disocieze de ceea ce este fals, confuz și de aceea acționează prin articolele sale indiferent de consecințe. Decanul caută un limbaj care să reprezinte adevărul („a language of truth”), dar nu are instrumentele necesare, limbajul adecvat cu care să se adreseze publicului larg, limbajul său are puternice conotații afective. În cariera sa de jurnalist, Corde este acuzat de faptul că este iresponsabil și nedrept datorită limbajului său mult prea poetic.

Aducând în actualitate pasaje din articolele sale în singurătatea sa din România, decanul este el însuși critic văzând unele excese în stil și abordare. Ceea ce regretă cel mai mult la articolele sale este stilul prea filosofic, „fabulația” ieftină, care nu poate ține locul unei gândiri corecte, capabilă să disocieze binele de rău. În discuția cu Spangler, Corde aduce în prim-plan inutilitatea conceptelor fără un fundament uman, un fundament spiritual:

Dar ce a sădit natura în noi lucrează direct asupra substanței sufletului – e vorba de spiritul senin care ne e inoculat în mod natural, și care influențează fiecare suflet în parte. Noi însă preferăm să ni se servească asemenea lucruri sub formă de concepte. Le preferăm abstracte, inerte, moarte. Dar atâta timp cât nu conțin o doză de realitate, cât nu sunt fapte de viață, ne vom alege, în locul binelui și al răului, doar cu... concepte și nu vom ști niciodată cum se lucrează asupra sufletului. Pentru intelectuali va rămâne doar discursul sau jargonul, iar pentru marea masă, fabulația tot mai aiurită (Bellow 2011: 280-281).

Cu toate acestea, cu toată expunerea publică, momentele semnificative sunt conștientizate și trăite în privat, clipe în care realitatea este adâncită de conștiință în acest cadru în care în București, decanul este total rupt de viața sa din Chicago: “In Bucharest, the American Corde finds himself physically, socially, professionally and linguistically cut off from his regular life in Chicago” (Pifer 1990: 165).

În concluzie, romanele lui Bellow arată capacitatea acestui gen de scriitură de a se adapta, de a se reconfigura și transforma în acord cu o lume în schimbare cu toate implicațiile ei: războaie și revoluții, crize economice, schimbări sociale, politice, ideologii noi. În acest cadru, ficționalitatea adoptă poziții noi, natura sa se schimbă odată cu capacitatea romanului de a găsi noi forme și tehnici prin care încorporează noi idei și concepții care țin de individ și de experiența sa umană:

The novel has shown an extraordinary capacity to find new forms and techniques and to accommodate new ideas and conceptions of human nature and human experience, and even to take up new positions on the nature of fiction itself (Hyland 1992: viii).

Bibliografie

Bellow, Saul. 2015. *Herzog*. Iași: Polirom.

Bellow, Saul. 2011. *Iarna decanului*. Iași: Polirom.

- Drăcșineanu, Cătălin. 2012. "The Paradigm Of Exile And Return In Saul Bellow's *Herzog*".
<http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/Buletin21/22.pdf> (accesat la 9.04.2016).
- Glenday, Michael K. 1990. *Saul Bellow and the Decline of Humanism*. United States of America: Palgrave Macmillan.
- Halderson, Stephanie S. 2007. *The Hero in Contemporary American Fiction. The Works of Saul Bellow and Don DeLillo*. United States of America: Palgrave Macmillan.
- Hyland, Peter. 1992. *Modern Novelists. Saul Bellow*. United States of America: Macmillan Education.
- Pifer, Ellen. 1990. *Saul Bellow against the Grain*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.